

ARDAHAN'IN TURİZM POTANSİYELİ
TOURISM POTENTIAL OF ARDAHAN
ТУРИСТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ АРДАХАНА

Hürriyet ÇİMEN*

ÖZET

Bu araştırma, Ardahan İli turizm potansiyelini çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda ilde bulunan tarihi, doğal ve kültürel varlıklar ve bunun yanında yapılmakta olan sosyal, sportif olaylar tespit edilmiştir. Bölgenin turistik cazibesi ortaya konmuştur. Diğer yanda geliştirilebilecek ancak mevcut koşullarda eksikleri olan turizm çekicilikleri belirlenmiştir.

Yapılan araştırmada ilin tarihi, doğal ve kültürel çekicilerinin oldukça yeterli ve çeşitli olduğu görülmüştür. Bunun yanında özellikle Çıldır gölünün donması ile çok nadir bulunabilecek bir sportif imkân bulunmaktadır. Bunun yanında Damal dağlarında Temmuz ayında görülen Atatürk silueti de ender rastlanan bir durumdur.

Anahtar sözcükler: Ardahan, turizm çeşitleri, turizm potansiyeli.

ABSTRACT

This research aims to seek the tourism potential of Ardahan. For this purpose, natural, historical, cultural assets, social and sporting activities in the province have been identified. Tourist attractions of the province have been revealed. On the other hand, tourist attractions that have inadequacy but can be improved have been determined.

In this research, it has been observed that history of the city, natural and cultural attractions in the province are pretty enough and various. In addition to this, with the help of freezing of Çıldır Lake, there is a very rare sporty opportunity. Moreover; there we can see the silhouette of Atatürk in July in the mountains of Damal.

Key words : Ardahan, Types of Tourism, tourism potential.

АННОТАЦИЯ

Это исследование посвящено туристическому потенциалу провинция Ардахана. Были раскрыты исторические, природные и культурные ценности, развитие социальных, спортивных мероприятий региона. Были выявлены туристические

---

* Dr. Ardahan Üniversitesi Çıldır Meslek Yüksekokulu, hurriyetcimen@ardahan.edu.tr

достопримечательности региона. Однако туризм можно развивать, но специфика провинции не определена.

Данная работа выявила разнообразную историческую, природную и культурную привлекательность восточной провинции. Особенность замершего озера Чилдир дает возможность развития спортивного бизнеса.. Кроме того, силуэт Агатюрка , который особенно виден июле в горах Чилдира является уникальным.

Ключевые слова: Ардахан, виды туризма, туристический потенциал.

Giriş

Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesinin kuzey sınırında beş bin km² alana sahip Ardahan ilinde, Çıldır, Damal, Göle, Hanak ve Posof ilçeleri bulunmaktadır. Posof ilçesi (1500 m) dışında, tüm ilçe ve il merkezi 1900 m yüksekliğin üzerinde kurulmuştur. Bu yükselti farkı yalnızca Posof ilçesinin iklimsel koşullarını diğerlerinden farklı kılmaktadır. Posof ilçesi, etrafı dağlarla çevrili olmasından kaynaklı mikro klima özelliği göstermektedir. İl genelinde karasal iklim hâkim sürmektedir. Kışlar uzun ve sert geçmektedir. Yıl içinde sıcaklık 35 °C ile -36 °C arasındadır. Yıllık ortalama sıcaklık 3,7 °C dir. İl merkezinde karasallık % 47,5 iken Posof'ta % 34,1 dir. İlin toprak yapısına bakıldığında çernozyom ve kestane rengi step toprak yapısına sahip olduğu görülmektedir. İldeki yükselti farklılığının 2700-1500 arasında olması, eğimli ya da düz arazi olması güneşe bakı farklılıklarından dolayı bitki örtüsü de çeşitlilik göstermektedir. Ardahan'da ikisi de Çıldır ilçesinde olmak üzere Çıldır ve Aktaş gölleri vardır. Aktaş gölünün bir kısmı Gürcistan sınırları içinde yer almaktadır. Akarsuları ise Ardahan merkezinden geçen Kura nehri, Posof çayı ve Çıldır Karaçay ır (Ardahan İl Çevre Durum Raporu, 2009).

Ardahan Kalesi çevresinde yapılan Prehistorik araştırmalar, (M.Ö. 3500-2000) Eski Tunç Çağı'na ait yerleşmenin varlığını göstermiştir. Ardahan tarihi hakkındaki ilk bilgiler M.Ö.1280 yılında Asurlular çivi yazılarında Ur-Artu (yukarı ülke) olarak bahsettikleri Urartu Krallığına dayanmaktadır. Urartular ise baş tanrılarına göre kendi ülkelerini Khaldi diye adlandırmıştır. Urartu Kralı II. Sardur (M.Ö. 753-735) Çıldır Gölü Güneybatısındaki Taşköprü Köyü kayalığına kazdırdığı buraların fethini anlatan yazıtında Çıldır-Ardahan ve çevresini Ukhiemani beyliğinden aldığını anlatır. Başka bir yazıtında da Çoruh Irmağı boyunca (Bayburt'tan Batum'a kadar Artvin ve Ardaneç dahil) "Kulhi" adlı güçlü bir kavmi yendiğinden bahseder. II. Sardur'un yazıtlarında yer alan her iki kavim de Aryani (Orta Asya) kökenli kavimlerdir. Kaleler ve Kuleler şehri olarak bilinen Ardahan'ın bu mimarisi o zaman ortaya çıkmaya başlamış ve Osmanlı dönemine kadar tamir ve genişletmeler yapılarak gelmiştir (Gündoğdu, 2000).

Ardahan'ın turizm potansiyelini oluşturan tarihi ve coğrafi varlıkların yanı sıra kültürel ve sportif olgular da bulunmaktadır. Gün geçtikçe turizm eğilimlerinde doğaya ya yönelim artmaktadır. Kentsel yoğunluğu atmak isteyen insanlar kitle turizminin alternatifleri olan ve birçok farklı adla tanımlanan sürdürülebilir turizm, doğa turizmi, eko turizm, yeşil turizm, kırsal turizmi Ardahan'da uygulamak mümkündür. Bunun yanında Ardahan'ın kendine has birçok kültürel ve folklorik özellikleri de bulunmaktadır (Demir ve Çevirgen, 2006; Hacıoğlu ve Avcıkurt, 2008).

Çizelge: Ardahan İli Eserleri

Eserin türü	Sayısı
Sivil Mimarlık Örneği	14
Dinsel Yapılar	28
Kültürel Yapılar	16
İdari Yapılar	4
Askeri Yapılar	22
Mezarlıklar	20
Şehitlikler	11
Anıt ve Abideler	1
Kalıntılar	13
TOPLAM	129

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı (www.kultur.gov.tr. Erişim:19,01,2014)

Ardahan'ın sit alanı sayısı 23 olup bunlardan en önemlileri:

Taşköprü Kitabeleri: Çıldır ilçe merkezinin yaklaşık 30 km. güneyindeki Taşköprü köyünde köyün kuzeyini sınırlayan kayalıkta, büyük bir kaya üzerinde yer alan bir kitabelerdir. Bölgedeki en eski kitabe olduğunu sanılan bu kalıntının Urartu Krallarından II. Sarduri'ye ait olduğu ifade edilmektedir (Gündoğdu, 2000).

Akçakale Ada Şehri Kalıntıları: Çıldır gölünün içerisinde yer alan Akçakale adası, doğal güzelliklerinin yanı sıra, birinci derecede arkeolojik sit alanıdır. Çıldır ilçe merkezinin yaklaşık 27 km. güneydoğusunda yer alan Akçakale köyünün hemen batısında bulunan bir ada şehrine ait kalıntılardır (www.ardahankulturturizm.gov.tr).

Tarih değeri olan yapılara bakıldığında bunların içinde Ardahan Kalesinin giriş kemerinin hemen üzerinde, yapıldığı tarih 1544 olarak yazılmaktadır. Ardahan Merkez Mevlit Efendi Camii'nin yapımı 1701 tarihine dayanmaktadır. Posof Merkez Camii minberindeki kitabeğe göre 1868 tarihinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Derviş Bey Camii'nin yapımı 1869 tarihine dayanmaktadır.

Birçoğu önemli derecede tahrip olmuş birçok ve kule mevcuttur. Bunlar; Posof ilçesine bağlı Savaşır (Cancak) köyünün güneydoğusundaki Savaşır (Cancak) Kalesi, Ardahan'ın Bağdeşe (Kinzodamal) köyünün kuzeyinde, Kinzi Kalesi, Hanak ilçesinin Sevimli (Vel) köyünün yakınlarındaki Sevimli Kalesi, Göle ilçesine bağlı Kalecik köyünün yakınlarında Kalecik Kalesi, Çıldır ilçesinin Yıldırımtepe köyünde Şeytan Kalesi, Çıldır'ın Kurtkale nahiyesinde bulunan Kurtkale, Ardahan'ın yaklaşık 12-13 km. kuzeydoğusundaki Kazan Kale, Altaş (Ur) köyünün doğusunda yer alan Altaş (Ur) Kalesi ve Hanak ilçesinin Çayağzı köyünde bulunan Kırnav Kale dir.

Fotoğraf 1: Şeytan Kalesi

İlin diğer tarihi yapılarına bakıldığında, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğünün tescillediği Hamşimoğlu Rasim Bey Konağı ve Dursun Soylu Konağı sivil mimarinin güzel örneklerdir (www.ardahankulturturizm.gov.tr).

Fotoğraf 2: Hamşimoğlu Rasim Bey Konağı

Ardahan'ın kültürel değerlerinin en önemlilerinden biri de âşıklık geleneğidir. İl'de değerli Âşıkları yetişmiştir. Bu âşıklardan biri de Kafkas coğrafyasında tanınan ve sevilen Âşık Şenlik'tir (1853-1913). Âşık Şenliğin mezarı ve yaşadığı ev Çıldır ilçesinde bulunmaktadır. Âşık Şenliğin adına düzenlenen Âşık Şenlik Kültür Festivali, uluslararası katılımın yüksek olduğu etkinlikler arasındadır. İkincisi, Âşık Zülali (1873-1956) dir. Diğer bir tanınmış ozan Şeref Taşlıova 2008 yılında UNESCO'nun *yaşayan insan hazinesi* olarak kabul edilmiştir (www.unesco.org.tr). Taşlıova bölgenin hikâyelerini derlemiş, sözlü tarihinin korunmasına katkı sağlamıştır.

Bölgede en öne çıkan yöresel kıyafet Türkmen kadın kıyafetleridir. Halen geleneksel yaşam tarzının etkisi görülmektedir, bunun en önemli göstergesi Orta Asya motiflerini taşıyan Türkmen Kadın Kıyafetleridir. Türkmen Kadınlarının kıyafetlerinin giydirildiği ve yöresel turistik ürün olarak ortaya çıkan Damal Bebeği, Yöresel Folklorik Bebekler 1996 yılında Japonya da yapılan bir yarışmada el emeği kategorisinde dünya birincisi olmuştur. Geleneksel kıyafetler yöremizde saya, üç etek, üç peşli gibi adlarla anılmaktadır. Bu kıyafetlerle tarihi ve kültürel bir değer yüzyıllardan günümüze taşınmaktadır (<http://www.cagla.eu/damalbebekleri.html>).

Fotoğraf 3: Damal Türkmen Kıyafeti ve Daman Bebeği

Doğa Turizmi

Ardahan'ın ikliminden ve yerleşim birimlerinin yaygınlaşmamasından dolayı birçok doğal güzellik korunabilmiştir. Bunların içinde Doğu Anadolu bölgesinin ikinci büyük gölü olan Çıldır gölü yer almaktadır. Çıldır gölünün dışında çok küçük olmakla beraber görsel olarak son derece çekici göller de bulunmaktadır. Aktaş (Hozapın) gölü, Ayı gölü, Karagöl (Vakla) gölü, Balık gölü, Kanlıgöl, Ayaz gölü, Sağrının Gölü, Arile (Balık) gölü ve Davar gölüdür. Bu göllerde yaşayan alabalık nadir bulunan ve beğenilerek yenilen bir balıktır. Diğer yandan, özellikle Çıldır gölünde avlanan Sarıbalık (sazan) birçok yerde bu kadar lezzetli değildir. Bölgeye gelen ziyaretçiler en az bir kez bu balıktan yemektedir. Çıldır gölünün kış aylarında donması sonucunda birçok etkinliğe ev sahipliği yapması onun turistik potansiyelini göstermektedir. Kış aylarında Çıldır gölünü ziyaret edenler donmuş göl üzerinde mutlaka ata binmektedir. 2013 yılında başlanan Altın At Şöleni, Çıldır gölünün donmuş yüzeyinde yapılmaktadır. Yine aynı yıl otomobil federasyonu, buz üzerinde otomobil yarışları düzenlemiştir. Bu etkinlikler ilk olmasının yanında turistik çekiciliği yüksek aktivitelerdir. Bunun yanında Çıldır ve Aktaş göllerinde birçok kuş türü bulunmaktadır.

Fotoğraf 4: Çıldır Gölü Atlı Kızak Gezintisi ve Buz Hokeyi Karşılaşması

Ardahan'da yer alan diğer doğal güzellikler arasında yaylalar bulunmaktadır. Bunlardan yaygın bilinenler Bl bilan, Yalnızçam, Gümüş Kavak, Âşık Zülali, Okçuoğlu, Canibek yaylarıdır. 2500 m yükseklikteki yaylar iklim, bitki örtüsü ve sağlık açısında oldukça değerlidir. Doğal yaşamın ve on beş civarında endemik bitki türünün görülebileceği bu coğrafya birçok turizm çeşidinin yapılabileceği alanlardır (Ardahan İl evre Durum Raporu, 2009).

Ardahan il merkezinde ve ilçelerinde birçok festival ve şenlik düzenlenmektedir. Bunlar Ardahan Bal Festivali, Gle Kaşar Festivali, Çıldır Gl Festivali, Çıldır Kar ve Buz Festivali, Bağdeşen-Bl bilan Yayla şenlikleri, Atatürk'n İzinde Damal şenlikleri, Ardahan Âşık şenlikleri, Posof 19 Mayıs şenlikleri, Canibek Yayla şenlikleri, Hovan Yayla şenlikleri, Posof Âşıklar şöleni, ıldır Altın At şöleni ve Posof Âşıklar Bayramıdır. Bu etkinlikler, genellikle bölgeden göç etmiş insanların yoğun ilgisini çekmektedir (www.ardahan.gov.tr).

Fotoğraf 5: Atatürk'n İzinde Damal şenlikleri - Atatürk Silueti

Her yıl Haziran ayının don haftası ve Temmuz ayının ilk haftası Aşağı Gündeş köyünde akşam saatlerinde bir tepenin gölgesinin diğer bir tepeye düşmesi sonucu ortaya çıkan bu siluet Mustafa Kemal Atatürk'ün yüzüne benzetilmektedir. 1995 yılından itibaren "Atatürk'n İzinde ve Gölgesinde Damal şenlikleri" düzenlenmektedir.

Gastronomi turizmi açısından bakıldığında çok farklı yiyecekler olmamakla birlikte yöresel yiyecekler de turistik cazibe yaratmaktadır. Özellikle doğadan toplanan bitkilerden yapılan çorbalar beğenilmektedir. Diğer yandan yörede yetiştirilen kazın yanında kaşar ve bal önemli gelir kaynağıdır (<http://www.serka.gov.tr>).

Bölgede kış ve spor turizmi kapsamında değerlendirilebilecek Yalnızçam Kayak Merkezi bulunmaktadır. Mevcut hali ile yetersiz olan tesis, yapılacak yatırımlarla çekici bir kış turizmi merkezi olabilecektir (Ardahan İli Doğa Turizmi Master Planı, 2013).

Tartışma

Bir bölgenin turistik talebi alabilmesi için bir takım koşulları sağlaması gerekmektedir. Bunlar ulaşım, konaklama, tesisleşme, güvenlik ve bilinirlik gibi unsurlardır. Yapılan saha çalışmasında, mevcut turistik unsurların çeşitlenmesi ve gelişmesi için yeterli bir ortam oluşmadığı gözlenmiştir. Her şeyden önce bölgenin turizm potansiyelini talebe dönüştürecek konaklama olanakları kısıtlıdır. Özellikle ilçelerde tanıdıkları olmayanların konaklama yeri bulmaları zor olmaktadır. Tüm turizm etkinlikleri arasında sürekli bahsedilen atlı doğa yürüyüşlerini yapmak isteyen kişi ya da gruplar için böyle bir olanak yoktur. Diğer yandan botanik turizmi için hangi endemik türlerin nerelerde yetiştiği hakkında yeterli bilgiye ulaşmak kolay değildir. Kuş gözlemciliği için gözlem kuleleri bulunmamaktadır. Yayla turizmi, gastronomi turizmi, yükseklik irtifa sporları kampı, tarım turizmi, Çıldır gölünün donması ile birçok buz aktivitesi yapılabilecekken tüm bu olanaklar atıl kalmaktadır. Hazırlanan turizm raporları ise kavramsal düzeyde kalmakta uygulamaya yönelik öneriler getirmemektedir. Bunun yanında İl Kültür Müdürlüğü internet sayfasında yer alan turizm çeşitlerinin görselleri bulunmamaktadır.

Ardahan'da turizmi geliştirmek için yapılması gereken işlerin başında Ardahan'ı özel kılan turistik çekiciliklerin listesinin güncellenmesi gerekmektedir. Bunların buldukları yerlerde iyi çekilmiş fotoğraflarıyla birlikte işlevsel bir Ardahan Turist Rehberi hazırlanmalıdır. Bunun yanında ev pansiyonculuğu küçük değişiklik ve teşviklerle bölgenin konaklama kapasitesi yükseltilebilecektir. Özellikle kırsal turizm tercih eden turistler için cazip olabilecek bir gelişmedir. Köylere yönelik konaklama kapasitesinin artması ile tarım turizmi, eko turizm ve doğa turizmi gibi birçok ad altında ancak birbirine benzeyen turizm türlerine yönelik imkânlar artmış olacaktır. Turizmle tanışan kırsal kesim halkı yöresel yiyecek ve hediyelik ürünlerin ortaya çıkması ve satışından gelir sağlayabilecektir.

Kaynakça

Ardahan Belediyesi www.ardahan.bel.tr/ (erişim tarihi: 16.01.2014) .

Ardahan İl Çevre urum Raporu (2009) Ardahan Valiliği İl Çevre Orman Müdürlüğü, Başak Matbacılık, Ankara

Ardahan İli Doğa Turizmi Master Planı.

Bolge13.ormansu.gov.tr/13bolge/Files/mevzuat/Ardahan.pdf

Ardahan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü www.ardahankulturturizm.gov.tr/(erişim tarihi: 16.01.2014).

Ardahan Valiliği www.ardahan.gov.tr/(erişim tarihi: 16.01.2014).

Demir Cengiz, Aydın Çevirgen (2006), Ekoturizm Yönetimi, Nobel Yayın, Ankara.

Gündoğdu Hamza (2000) Kaleler ve Kuleler Kenti Ardahan, Ardahan Valliđ Kùltür Yayını, No:4.

Hacıoğlu Necdet, Cevdet, Avcıkurt (2008) Turistik Ürün Çeşitlendirmesi, Nobel Yayın, Ankara.

Küçükaslan Nazife (2007 Özel İlgi Turizmi, Ekin Yayınevi. Bursa.

Kùltür ve Turizm Bakanlığı <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44974/illere-gore-sit- Alanlari-istatistigi.html>(*erişim tarihi: 16.01.2014*).

www.unesco.org.tr/dokumanlar/somut_olmayan_km/yih.pdf
(*erişim tarihi: 16.01.2014*).

<http://www.serka.gov.tr/store/file/common/18caadc888adf1bf78065e87ce65f70a.pdf>(*e rişim tarihi: 16.01.2014*).

www.cagla.eu/damalbebekleri.html (*erişim tarihi: 16.01.2014*).